

EXPOZICE ŽELEZÁRENSTVÍ NA NOVOMĚSTSKÉM PANSTVÍ IN SITU **(návrh)**

Průmyslová výroba železa na novoměstském panství bývala prosperujícím podnikáním, které využívalo místní přírodní zdroje. Dávalo dobrou práci obyvatelům zdejšího jinak chudého kraje téměř 225 let. Jenže vývoj se nezastavil. Ve druhé polovině devatenáctého století už technologie výroby železa v dřevouhelných vysokých pecích vyčerpala všechny své rezervy. Navíc začaly přírodní zdroje na novoměstském panství jevit známky vyčerpání. Začínalo se nedostávat dřeva i železné rudy, suroviny se musely nakupovat a dovážet z větší dálky, což začalo výrobu prodražovat. Naproti tomu nové technologie výroby surového železa, používající kamenouhelný koks a parní stroje na pohon vysokopecních dmychadel způsobily dramatický pokles ceny železa. K tomu se ještě přidal vysoce efektivní proces zkujňování železa v konvertorech a plamenných pecích. Taková konkurence byla pro dřevouhelnou výrobu železa likvidační a dřevouhelné železářny krachovaly jedna po druhé. V Kadově vyhasla vysoká pec v roce 1875 a rok nato byl celý provoz výroby železa na novoměstském panství zrušen. Přineslo to bídu a vlnu vystěhovalců do Ameriky.

Celých sto čtyřicet let už uplynulo od té doby, kdy v kadovské huti nadobro vyhasla vysoká pec. Od té doby se příroda dokázala vypořádat se šrámy, které zdejší krajině výroba železa způsobila. Dnes už jen zřídaví nadšenci mají ponětí, kde by se ještě nějaká ta jizvička v krajině mohla najít a stejně tak je tomu i s výrobky. Drobnou uměleckou litinu dnes už najdeme jen v Horáckém muzeu a s posledními kusy větších artefaktů se můžeme ještě dnes setkat pod širým nebem. Ve volné krajině u cest dosud stojí několik velkých litinových křížů a produkci kadovské huti můžeme ještě nalézt na hřbitovech. Dodnes tu stojí pár posledních exemplářů náhrobních křížů, i několik honosnějších litinových náhrobků. Doba ale pokročila a pozůstalí už většinu litinových náhrobků vyměnili za kamenné.

Zájem o tuto téměř zapomenutou stránku dějin Novoměstska povzbudila publikace Novoměstského okrašlovacího spolku „O železárenství na Novoměstsku, jak se na novoměstském panství vyrábělo železo a co všechno z toho pošlo“ autorů Jaromíra Černého a Miloslava Lopaura v roce 2013. Dokladem toho, že o tuto historii zájem je, svědčí i velká účast na akci „Po stopách zaniklých železáren na Novoměstsku“, kterou uspořádalo Horácké muzeum v neděli odpoledne 13. září 2015. Z těchto důvodů jsem dospěl k názoru, že je nutné zachránit poslední zbytky památek na novoměstské železárenství. Mojí vizí je vybudovat expozici sepulkrální (náhrobní) litiny na katolickém hřbitově v Novém Měste na Moravě „in situ“, jako památku na zdejší produkci železa. Tato vize mě vedla k vypracování tohoto návrhu. Návrh věnuji samosprávě města s nadějí, že návrh schválí a uvede v život.

1. PROSTOR PRO EXPOZICI SEPULKRÁLNÍ LITINY

Jediné místo, na kterém je možné expozici instalovat, jsou hrobová místa K2/u zdi/173-188. V tabulce 1 jsou popsány užívací vztahy k hrobovým místům v tomto prostoru. Přehledný pláněk tohoto prostoru pro expozici je v příloze č. 1.

hrobové místo č.	poznámka
173	volné místo - je osazeno litinovým náhrobkem z expozice Horáckého muzea
174	volné místo - je osazeno litinovým náhrobkem z expozice Horáckého muzea
175	hrobová místa Josefa Jelínka a jeho rodiny, starosty města v letech 1861 - 1864 a 1866 - 1870. Poslanec moravského zemského sněmu, poručník a mecenáš Jana Štursy. Jako hrobové příslušenství je cenný náhrobek a litinové zábradlí. Ve hřbitovní knize římskokatolické církve je místo je deklarováno "na vždy". Hrob převzalo do péče město.
176	
177	
178	
179	volná místa, místa jsou ve hřbitovní knize římskokatolické církve deklarována "na vždy"
180	
181	volná místa, není o ně zájem
182	
183	volné místo, strom brání dalšímu využití
184	volné místo, strom brání dalšímu využití
185	volné místo, není o něj zájem
186	volné místo, není o něj zájem
187	volné místo, není o něj zájem
188	volné místo, pro další využití nevhodné, už není zařazeno v plánu hřbitova

Tab. 1. Soupis hrobových míst použitelných pro expozici sepulkrální litiny, návrh.

Jak vyplývá z výše uvedené tabulky, je prostor pro expozici tvořen volnými hrobovými místy, která se k pohřbívání už nedají použít. Instalace expozice sepulkrální litiny v tomto prostoru proto žádným způsobem neomezí stávající kapacitu hřbitova. Porovnání plánu a skutečnosti ukazuje, že v této oblasti pláněk neodpovídá skutečnosti, že hrobová místa tu jsou zakreslena schematicky v odstupu. V plánu je zakresleno jako poslední hrobové místo č. 187 a poté následuje strom. Ve skutečnosti ale ještě následuje hrobové místo č. 188 a ke stromu ještě zbývá cca 2,5 metru. Místo poskytuje dostatek prostoru k estetickému rozmístění exponátů.

Obr. 1. Hrob dlouholetého správce hutního podniku Mariánské školské nadace Franze Plotzka. Hrob se nachází v poloze K1/1/3-4. a bude součástí expozice. Hrob je upraven a restaurovaný litinový náhrobek je ve velice dobrém stavu. Hrob Franze Plotzka s litinovým náhrobkem zůstane na původním místě a bude na něj upozorněno na informační tabuli expozice. Hrob převzalo do péče město.

Fotodokumentace prostoru u zdi hřbitova K2/u zdi/173-188 vhodného pro instalaci expozice:

Obr. 2. Hrobová místa 173 a 174 jsou osazena litinovými náhrobky, které jsou sbírkovými předměty z fondu Horáckého muzea. Náhrobky budou restaurovány a zůstanou na tomto místě. Litinový kříž mezi náhrobky u zdi byl věnován autorovi a bude instalován v expozici. Na zdi za náhrobky je dochované litinové označení hrobového místa.

Obr. 3. Hrob starosty Jelínka zabírá hrobová místa č. 175 - 178. Hrob bude ponechán ve stávající podobě. Do expozice litiny zapadá ozdobné litinové oplocení, které je nutné restaurovat.

(litinové oplocení je obnoveno poz. 2019)

Obr. 4. Hrobová místa č. 179 - 182. Sokl bez kříže bude odstraněn, kříže budou restaurovány a ponechány na původních místech, stejně tak jako litá čísla hrobových míst na zdi. Prostor bude doplněn litinovými kříži na soklu a litinovými kříži bez soklů, které budou připevněny na zeď.

Obr. 5. Hrobová místa č. 183 - 188. Sokl bez kříže bude odstraněn, kříže budou restaurovány a ponechány na původních místech. Prostor bude doplněn dalšími litinovými kříži na soklu a litinovými kříži bez soklů, které budou připevněny na zeď.

2. SOUPIS EXPONÁTŮ

Soupis artefaktů, které lze expozičně využít, je v příloze č. 2. Podařilo se jich shromáždit dvacet jedna kusů. Šest kusů náhrobní litiny pochází z evidovaného sbírkového fondu Horáckého muzea. Dalších pět kusů litinových náhrobních křížů bylo předepsaným postupem shledáno jako opuštěné hrobové příslušenství, město je převzalo do majetku a posléze předalo TS službám s. r. o. Dalších osm kusů náhrobní litiny zůstává ve stavu opuštěného hrobového příslušenství a ke zbývajícím dvěma kusům se jako majitel hlásí autor návrhu. Pro restaurování a expoziční využití bude potřeba exponáty majetkově legalizovat. Předpokládám, že exponáty a expozice bude v majetku Novoměstských kulturních zařízení, v péči Horáckého muzea a v tomto směru by se měla provést legalizace majetkových vztahů.

Náhrobek Franze Plotzka je jediné hrobové příslušenství, které v současné době nevyžaduje ani restaurování, ani konzervátorský zásah. Další litinové artefakty vyžadují opravy a restaurování. Pouze u několika málo předmětů se vystačí s konservačním zásahem. Nejvíce náročné bude restaurování náhrobků (Příloha č 2, p. č. 2, 3, 4) a oprava tabule na kříži (Příloha č. 2, p. č. 17), oprava kříže (Příloha č. 2, p. č. 21) a restaurování oplocení hrobu starosty Jelínka (Příloha č. 2 p. č. 5).

U hrobových míst č. 174, 180, 181, 182 se na hřbitovní zdi dochovaly litinové značky s číslováním hrobových míst. Po konzervaci a opravě zdi budou na zeď znovu osazeny.

3. PŘEDSTAVA O USPOŘÁDÁNÍ EXPOZICE

Expozice bude umístněna na hrobových místech č. 173 - 188. V tomto prostoru bude nutné opravit zeď hřbitova, omítnout ji a obnovit její zastřešení. Taktéž je nutné provést menší terénní úpravy a opravit usazení obrubníků. S výjimkou hrobu starosty Jelínka (č. 175 - 178) doporučuji osadit prostor expozice pokryvnou zelení, předpokládám barvínek menší (Vinca Minor), který nahradí trávník a je bezúdržbový.

- Hrobové místo č. 173 osadit opraveným litinovým náhrobkem rodiny Šírovy.
- Hrobové místo č. 174 osadit opraveným litinovým náhrobkem rodiny Richtrovy a na zeď vrátit dochovanou značku hrobového místa
- Mezeru mezi hrobovými místy č. 174 a č. 176 osadit opraveným litinovým náhrobkem Jindřišky Robové z Rokytna
- Hrob starosty Jelínka ponechat v původním stavu, provést konzervaci a restaurovat zdobné litinové oplocení.
- Hrobová místa č. 179 - 188 budou osazena litinovými kříži. Sokly s torzy křížů budou odstraněny a sestava doplněna novými kříži na soklech, ostatní kříže na soklech zůstanou. Další kříže bez soklů budou instalovány na opravené hřbitovní zdi a na zeď budou vráceny tři dochované značky hrobových míst.
- Mezi hrobovým místem č. 188 a stromem zůstává místo, na kterém bude osazena informační tabule expozice.

4. JAK POSTUPOVAT PŘI REALIZACI

- Rada města by měla schválit návrh realizace expozice a současně vydat pokyn správci hřbitova TS Služby s. r. o., aby hrobová místa K2/u zdi/173-188 rezervoval pro expozici náhrobní litiny.
- Dále je vhodné nechat vyhotovit projekt expozice, který by následně pomohl hledání zdrojů na realizaci záměru a sloužil jako podklad pro výběrová řízení.
- Dalším přípravným krokem je majetková legalizace exponátů a jejich restaurování.
- Zhotovit informační tabuli a instalovat expozici.

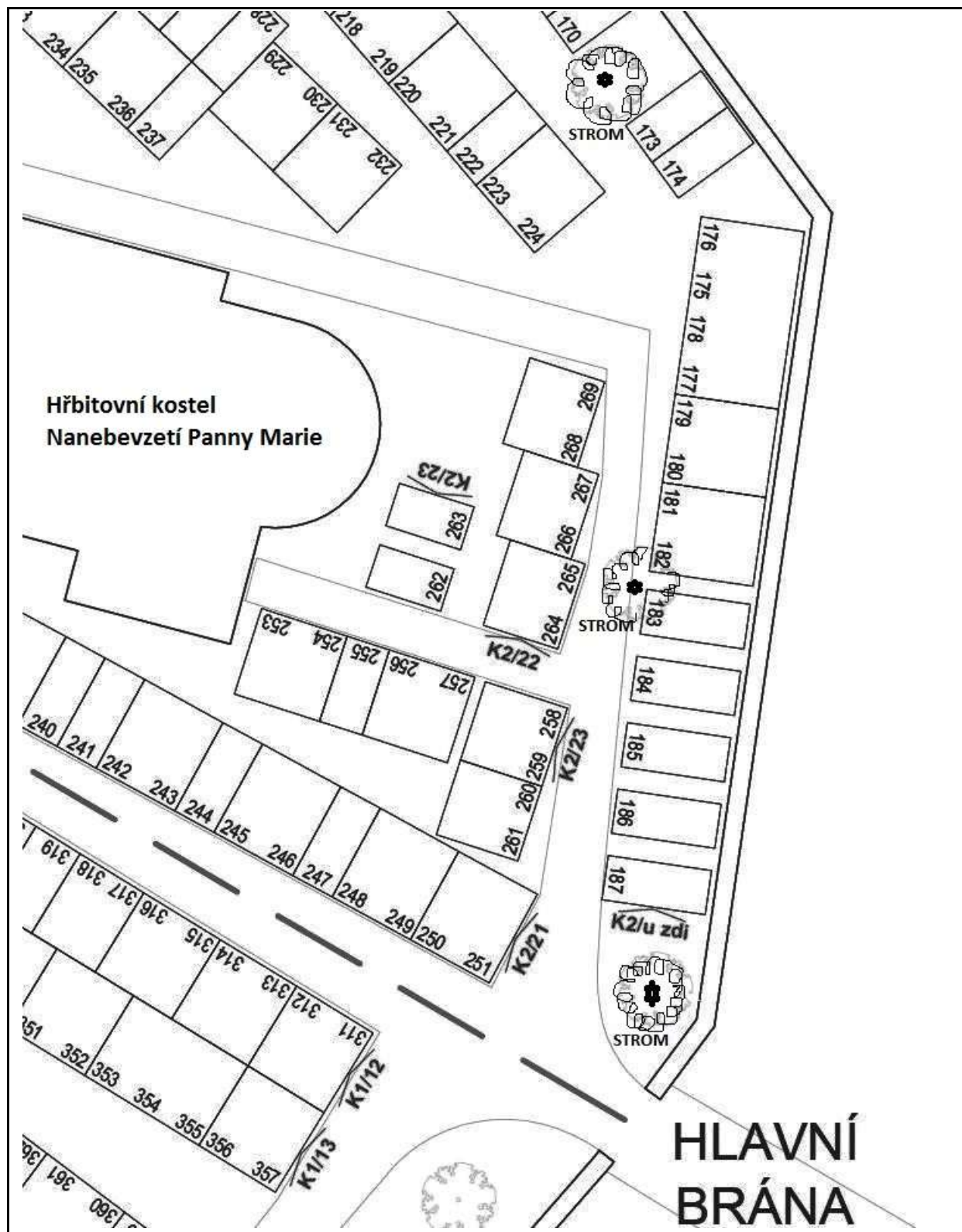
V Novém Městě na Moravě 14. února 2016

.....

Ing Jaromír Černý
předseda Novoměstského okrašlovacího spolku

Příloha č. 1:

**Přehledový plán prostoru navrhovaného pro instalaci expozice sepulkrální
litiny.**

Příloha č. 2:**Litinové náhrobky pro expozici sepulkrální litiny.**

p. č.	místo uložení	popis	majetkový stav	poznámka
1	katolický hřbitov K1/1/3-4	litinový náhrobek a dva litinové kříže	opuštěné hrobové příslušenství, péči o hrob převzalo město	hrob Franze Plotzka
2	katolický hřbitov K2/u zdi/173	litinový náhrobek, kamenný sokl	sbírkový fond HM, ev. č. 6.133 NM-A	náhrobek rodiny Richtrovy
3	katolický hřbitov K2/u zdi/174	litinový náhrobek	sbírkový fond HM, ev. č. 6.134 NM-A	náhrobek rodiny Šírovy
4	evangelický hřbitov	litinový náhrobek	sbírkový fond HM, ev. č. 6.135 NM-A	náhrobek Jindřišky Robové z Rokytna
5	katolický hřbitov K2/u zdi/175 - 178	zdobné litinové oplocení	opuštěné hrobové příslušenství, péči o hrob převzalo město	hrob starosty Jelínka
6	depozit HM (areál TS Služby)	litinový kříž s kamenným soklem	sbírkový fond HM, ev. č. 16.734 NM-A	z hřbitova v Olešné
7	depozit HM (areál TS Služby)	litinový kříž s kamenným soklem	sbírkový fond HM, ev. č. 16.735 NM-A	z hřbitova v Olešné
8	depozit HM (areál TS Služby)	litinový kříž bez soklu	sbírkový fond HM, ev. č. 17.988 NM-A	rodina Mlinářova
9	katolický hřbitov K2/1/12	litinový kříž bez soklu	jako opuštěný majetek, předán městem TS Služby s. r. o.	
10	katolický hřbitov K2/12/215	litinový kříž bez soklu	jako opuštěný majetek, předán městem TS Služby s. r. o.	Dvořáková
11	katolický hřbitov K2/u zdi/165	litinový kříž s kamenným soklem	jako opuštěný majetek, předán městem TS Služby s. r. o.	
12	katolický hřbitov K2/u zdi/166	litinový kříž s kamenným soklem	opuštěné hrobové příslušenství	
13	katolický hřbitov K2/u zdi/181	litinový kříž s kamenným soklem	jako opuštěný majetek, předán městem TS Služby s. r. o.	
14	katolický hřbitov K2/u zdi/183	litinový kříž s kamenným soklem	jako opuštěný majetek, předán městem TS Služby s. r. o.	
15	katolický hřbitov K2/u zdi/186	litinový kříž s kamenným soklem	opuštěné hrobové příslušenství	
16	katolický hřbitov K2/u zdi/187	litinový kříž s kamenným soklem	opuštěné hrobové příslušenství	revírník Vaníček
17	katolický hřbitov K2/u zdi/188	litinový kříž s kamenným soklem	opuštěné hrobové příslušenství	rodina Mlinářova z maršovské rychty
18	katolický hřbitov, márnice	litinový kříž bez soklu	opuštěné hrobové příslušenství	
19	katolický hřbitov, márnice	litinový kříž s kamenným soklem	opuštěné hrobové příslušenství	
20	katolický hřbitov, uložen za náhrobky K2/u zdi/173-174	litinový kříž se soklem z umělého kamene	v majetku autora	dar rodiny Gregorovy
21	uložen u autora na zahradě	litinový kříž s tabulí, silně poškozený	autorem zachráněné torzo	z opuštěného hrobu Josefa Žáka u hl. kříže